

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ДИНАМІЧНИЙ РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Ринкова трансформація економіки України неможлива без створення потужної банківської системи. Глибоко проникаючи в усі сфери та галузі економіки, банківські установи різних рівнів здійснюють активний вплив на економічне зростання та соціальний розвиток країни. Саме тому виникає потреба у визначенні чинників, що впливають на динамічний розвиток банківської системи, зокрема України. Складність вирішення цієї проблеми зумовлена тим, що стрімкий розвиток інформаційних технологій, посилення конкурентної боротьби в банківській системі призвели до виникнення ситуації агресивного впливу чинників, що забезпечують фінансову стабільність банківського бізнесу. Отже, визначення та характеристика чинників, що спричиняють вплив на розвиток банківської системи та розробка механізмів їх мінімізації перетворюється на актуальну і складну проблему, що вимагає глибокого наукового аналізу.

Мета статті - дослідити залежність фінансової сталості банківської системи України від чинників, що впливають на її динамічний розвиток.

Теоретичні основи визначення як економічних категорій, що пов'язані із забезпеченням фінансової стабільності банківської системи, так і критеріїв ефективної організації банківської діяльності в Україні представлені в роботах вітчизняних і закордонних економістів. Ж.Довгань вважає, що «основою для практичної реалізації банком своєї посередницької функції є формування ресурсної бази, оскільки від цього залежать масштаби діяльності та обсяги отримуваних прибутків» [1, с. 103]. О. Попов підкреслює: «...дивідендна політика насамперед свідчить про стан корпоративних відносин в акціонерному товаристві та структуру акціонерного капіталу, що в свою чергу визначає сталість розвитку банківської системи ...» [2, с. 44]. На думку О. Дзюб люка, «оптимальна структура банківської системи України – це така її побудова, за якої динамічний розвиток вітчизняної економіки може бути максимально забезпеченим повноцінним набором основних банківських продуктів, яких потребують суб'єкти ринку...» [3, с. 34-35], О. Шелудько наполягає, що «банківський сектор в економіці України розвивався значно швидше, ніж формувалися джерела реального грошового капіталу для формування власних коштів банків, що сприяло фіктивному нарощуванню капіталу» [4, с. 76]. Ці дослідники зосереджуються на вирішенні проблем управління капіталом або ресурсною базою комерційного банку. Ю.Заруба [5, с. 56-57], Ф. Шпиг [6, с.56-57] та Л. Ключко [7, с. 55] розглядають стійкість банківської системи з позиції системного підходу до визначення кола чинників, що формують її розвиток.

Основними завданнями, що стоять сьогодні перед дослідниками проблем забезпечення фінансової стабільності розвитку банківської системи є чітке визначення чинників, що впливають на її динамічний розвиток, характеристика основних напрямків підвищення ефективності функціонування банківської системи для забезпечення економічного зростання в державі.

У даній роботі постає завдання визначитися з класифікацією чинників, що впливають на динамічний розвиток банківської системи та сформувати систему науково-методичних підходів до ефективного управління ними.

Всі чинники, які впливають на розвиток банківської системи України, можна визначити та згрупувати за наступними критеріями:

- походження факторів: внутрішні та зовнішні;
- рівень впливу на банківську систему: макроекономічні та мікроекономічні;
- вид впливу на банківську систему: фактори прямого та непрямого впливу;
- ступінь контролюваності з боку Національного банку України.

Основним фактором розвитку банківської системи, як вважають фахівці, є, перш за все, економічне зростання країни. Існує велика кількість факторів, які впливають на даний чинник, проте ключових з них два. По-перше, накопичення капіталу – фізичного або людського в розрахунку на одного зайнятого або душу населення. По-друге, зміни технологічного рівня економіки, які виражаються показниками загальної факторної продуктивності. Дані зміни відображають темпи технічного прогресу та структурних зрушень в економіці. Всі інші фактори (політика держави,

пріоритети населення та інститути ринку, які визначають інвестиційний клімат в країні, рівень розвитку інфраструктурних секторів і т.д.) впливають на темпи економічного зростання через ці два процеси.

До зовнішніх макроекономічних факторів, які впливають на рівень розвитку банківської системи, слід віднести: зростання валового внутрішнього продукту, розмір інвестицій в основний капітал, доходи населення, в тому числі рівень реальної заробітної плати, сальдо поточного рахунку платіжного балансу. Насамперед, слід зазначити, що за період існування банківської системи України, в останні чотири роки змінилися умови роботи банків. На перший план виходить тенденція до економічного піднесення. Як наслідок - поліпшились макроекономічні засади розвитку банківської системи: зростання ВВП та помірна інфляція стали важливими чинниками розвитку банківського бізнесу.

У 2004 р. економіка України розвивалася більш динамічно порівняно з попередніми роками. За 2004 р. темпи приросту реального ВВП зросли до 12% порівняно з 9,4% за 2003 р., хоча обсяги промислового виробництва знизилися відповідно з 15,7% до 12,5% [8, с. 9].

Внутрішній попит розширився за рахунок приросту інвестицій в основний капітал на 13833 млн. грн. та зростання кінцевого споживання, що забезпечувалось переважно збільшенням реальних наявних доходів населення. Індекс реальної заробітної плати працівників становить 123,8%.

На прискорення економічного зростання в державі значний вплив має грошово - кредитна політика, реалізація якої в Україні призвела до збільшення кредитів в економіку, рівня монетизації, забезпечення стабільності валютного ринку та обмінного курсу при значному зростанні резервів Національного банку.

Грошово-кредитна політика здійснюється відповідно до розвитку загальної макроекономічної ситуації та спрямовується на забезпечення внутрішньої та зовнішньої стабільності національної валюти. За станом на 1 січня 2005 р. монетарна база у січні зменшилася на 2,9%, грошова маса – на 0,1%, що цілком узгоджується з політикою Національного банку на стримування інфляційних процесів, які активізувалися в останні місяці 2004 р. [9, с. 51]. Таке динамічне зростання монетарних агрегатів є адекватним сучасному розвитку економіки і спрямоване на підтримання економічного зростання і ремонетизацію економіки. Національний банк забезпечує потреби суб'єктів господарювання у платіжних засобах, не провокуючи монетарного тиску на споживчі ціни та обмінний курс. При реалізації стратегії грошово-кредитної політики враховано ряд факторів.

Попит на гроші задовольнявся як за рахунок зростання монетарної бази внаслідок проведення операцій на валютному ринку та збільшення рефінансування банків, так і через створення умов для мультиплікації грошей.

У 2004 р. банківська система продовжувала розвиватися більш динамічно порівняно з іншими секторами економіки. Регулятивний капітал банків збільшився на 38,6 % (за 2003 р. – 31,4 %) і становить 18394,1 млн. грн. Капітал (балансовий) банків збільшився на 44,8 % (за 2003 р. – на 29,0%) і становить 18657,6 млн. грн. Зростання капіталу банків відбулося за рахунок майже всіх його складових: статутного капіталу - на 3483,8 млн. грн. або на 42,9 %, результату переоцінки основних засобів, нематеріальних активів та інвестицій в асоційовані та дочірні компанії – на 907,0 млн. грн. або на 74,1 %, загальних резервів - на 13,2 млн. грн. або на 35,9%, резервного фонду – на 187,7 млн. грн. або на 31,1%, інших фондів – на 271,3 млн. грн. або на 37,4%, емісійних різниць – на 131,4 млн. грн. або на 45,9% та результатів звітного і минулих років [9, с. 144-148].

Підводячи підсумок аналізу, можна зазначити, що до внутрішніх чинників динамічного розвитку банківської системи слід віднести рівень капіталізації банків, механізми створення та нарощування капіталу банків, в тому числі статутного.

Реальний рівень розвитку банківської системи, як правило, визначають шляхом її порівняння із фінансово-кредитною системою інших країн. Цей критерій загалом придатний і для визначення внутрішнього конкурентного рівня окремої банківської установи. У такому випадку оціночною шкалою слугують позитивні показники діяльності конкурента. Для виявлення місця української банківської системи серед банківських систем країн Європи доцільно порівняти та проаналізувати динаміку активів та капіталізації банківських систем.

Банківські системи країн Європи за рівнем їх розвитку можна умовно поділити на три основні групи: лідери, активи яких стійко перевищують 1 трлн. дол. (до їх числа за даними табл. 1 належать Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Нідерланди, Великобританія та Швейцарія), середняки – від 200 млрд. дол. (в цю категорію підпадають Австрія, Португалія, Данія, Греція, Фінляндія, Швеція та Норвегія) і аутсайтери з активами менш ніж 200 млрд. дол. (до таких країн належать решта європейських держав).

Таблица 1. Активи банківських систем країн Європи на кінець року, млрд. дол.

Країна	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003р.
Німеччина	68877,8	6728,2	6585,5	7931,5
Франція	3626,4	3527,2	3568,8	4362,1
Італія	2261,0	2243,1	2252,6	2821,4
Іспанія	1470,1	1536,7	1633,5	2140,4
Нідерланди	1388,3	1444,1	1514,5	1929,7
Австрія	608,0	612,1	612,2	731,6
Португалія	334,2	375,0	392,3	486,3
Данія	173,0	316,9	323,1	406,4
Греція	130,7	131,1	263,7	335,1
Фінляндія	174,0	175,8	198,8	244,0
Польща	73,7	83,9	97,6	101,8
Чехія	54,7	51,8	57,5	70,7
Угорщина	26,7	28,0	32,5	45,6
Словакія	15,6	16,5	18,4	23,5
Хорватія	12,2	13,5	17,1	23,2
Словенія	12,9	13,1	15,9	19,4
Україна		9,0	12,1	18,9
Румунія	8,0	7,6	9,3	12,1
Болгарія	4,0	4,4	5,2	7,1
Латвія	3,1	4,1	5,0	6,9
Естонія	2,7	3,2	3,7	5,2
Литва	2,8	3,1	3,5	4,7

За даними табл. 1, до останньої групи формально можна віднести і Україну. Проте, як і в багатьох інших галузях, банківська система нашої країни має особливі характеристики, які виділяють її з загальної маси.

Головною якісною відмінністю української банківської системи від інших держав є те, що питома вага банків, які контролюються нерезидентами, в основних банківських операціях не перевищує 20%. В той же час для Польщі, Чехії та Угорщини є характерним поглинання банків європейськими фінансовими інститутами. Фактично банківські межі між цими країнами та, наприклад, Німеччиною, були вже відсутні давно. Таким чином, за своєю структурою національної належності українська банківська система більше відноситься до європейських середняків, ніж до аутсайдерів.

Про це свідчить також той факт, що українська банківська система за останні три роки є одним з лідерів за темпами приросту банківських активів: в середньому до 40,0% за рік (табл. 2).

Таблица 2. Країни Європи з найбільшими темпами приросту активів банків, % за рік

Країна	2001 р.	2002 р.	2003 р.	В середньому за 3 роки
Латвія	32,3	21,9	37,9	30,5
Естонія	16,0	15,5	42,9	24,2
Хорватія	10,6	26,6	35,8	23,9
Болгарія	8,9	17,4	37,1	20,6
Угорщина	4,8	16,3	40,0	19,5
Литва	11,8	10,7	34,7	18,6
Румунія	-4,3	22,0	30,2	15,0
Словакія	5,7	11,9	27,3	14,6
Словенія	1,4	21,0	22,4	14,5

В той же час провідні країни Європи мають більш низькі результати: темпи росту активів банків Німеччини в доларовому виразі за аналогічний період в середньому не перевищували 5,0%, Франції – 7,0%, Італії – 8,0%.

За розміром власних коштів українські банки, за даними МВФ, знаходяться на достатньому рівні: за розміром капіталу банків Україна випереджає Словакію, Словенію, Румунію, Болгарію, Естонію та Литву. Якщо порівняти темпи росту активів та капіталу банків України за 3 роки, то темпи

зростання активів перевищують темпи зростання балансового капіталу майже у 1,2 рази, як взагалі, так і за кожною окремою групою банків.

Таким чином, можна зробити висновок про відставання темпів капіталізації від темпів зростання активів. Проте, за даними МВФ Україна належить до країн з найбільшим співвідношенням капіталу та активів банків.

За основними параметрами, які характеризують масштаб банківської системи, Україна знаходиться між країнами, які нещодавно входять до складу Європейського співтовариства, з одного боку, та країнами-середняками, з іншого боку. Це дозволяє зробити висновок про те, що українські банки не схильні до повного поглинання європейськими банками, як це відбулося з банками Польщі, Чехії та інших країн. Ситуація, яка склалася на сьогодні в банківській системі, дозволяє розглядати даний аспект в якості внутрішнього чинника щодо можливості інтеграції банківської системи України до світового фінансового простору.

Позитивним аспектом за останні роки слід визначити збереження стабільності гривні. Цілком задовільними є значення інфляційних очікувань. Зазначені фактори забезпечили підвищення інвестиційної активності підприємств та розширили можливості внутрішнього кредитування.

Наступним фактором динамічного розвитку банківської системи є рівень та структура ресурсів банків, серед яких особливу увагу слід привернути до вкладів населення. Значний вплив на формування кредитних ресурсів банків мають строкові кошти, які є основою для розвитку довгострокових кредитів. У 2004 р. зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунках суб'єктів господарювання та фізичних осіб, зросли на 21233 млн.грн. За питомою вагою строкових депозитів у пасивах банківська система України серед країн Європи займає дев'яту позицію (табл. 3).

Таблиця 3. Банківські системи країн Європи з найбільш високою часткою строкових депозитів, % від пасивів

Країна	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Румунія	72,6	71,1	71,0	71,3
Греція	41,9	40,0	75,6	69,8
Словенія	52,9	54,8	54,7	56,7
Польща	57,3	61,0	62,9	55,4
Болгарія	50,0	50,0	55,9	53,9
Хорватія	45,4	49,6	57,5	51,4
Словакія	55,9	53,1	50,0	48,3
Угорщина	47,0	45,1	46,2	45,9
Україна	36,3	34,0	37,7	43,2
Іспанія	43,1	44,1	43,4	42,3
Литва	33,1	38,3	43,0	42,2
Чехія	40,5	48,3	49,0	41,8
Німеччина	43,5	41,0	40,3	39,7
Австрія	41,9	39,1	39,2	38,2
Франція	35,5	34,1	33,4	33,6
Нідерланди	34,1	34,1	33,4	32,6
Португалія	41,7	36,4	33,9	32,2

З одного боку, такий стан речей забезпечує банкам дешеві ресурси у вигляді залишків на рахунках, з іншого – робить їхні можливості по довгостроковому вкладенню коштів більш обмеженими.

Динамічне зростання ресурсної бази банків поряд із поліпшенням її строкової структури дало змогу банкам суттєво збільшити обсяги кредитування, особливо довгострокового. Довгострокові кредити зростали вищими темпами (61,8 %), ніж короткострокові, їх частка в загальному обсязі кредитів збільшилася до 46,8%, що відображає тенденцію до підвищення рівня довіри банків до підприємств реального сектору економіки. Зростання довіри до національної валюти зумовило зменшення ролі іноземної валюти як засобу розрахунку та накопичення в позабанківській сфері.

Слід зазначити, що за даними МВФ Україна має одну з найбільш кредитоорієнтованих банківських систем серед країн Європи (у 2002 р. 78,5% від активів займають кредити в економіку, вищий показник тільки у Португалії – 83,4%).

Серед чинників динамічного розвитку банківської системи окремо слід зупинитися на ступіні контрольованості центральним банком діяльності комерційних банків. По-перше, Національний банк

застосовує всі доступні інструменти фінансового впливу на здешевлення кредитів. Зокрема, упродовж останніх трьох років облікова ставка Національного банку знизилася у 6,4 рази - з 45% до 9%. А середній норматив обов'язкового резервування у 2,2 рази - з 17% до 7,9%, але адекватного зниження вартості кредитів для реального сектору економіки і населення не відбулося, кредитна ставка знизилася лише з 17,5% до 15,2%. Основною причиною виступає висока вартість залучених від населення коштів та надто значні ризики неповернення банкам кредитів.

По-друге. Пропозиція економіці дешевих грошей. Досягнутий рівень ліквідності банківської системи дозволяє насичувати економіку короткостроковим та середньостроковим ресурсом у достатніх обсягах. Головним завданням на сьогодні в цьому аспекті постає проблема трансформації їх у довготерміновий ресурс.

Для вирішення поставлених проблем необхідно з'ясувати наступні завдання:

- актуальним залишається питання інституціонального захисту центральних банків, незалежність яких становить важливий фактор підвищення стабільності макроекономічної ситуації та алокаційної ефективності економіки в умовах глобальних трансформацій;
- щоб запобігти можливій дестабілізації гривні в майбутньому, слід законодавчо закріпити необхідність узгодження дій Міністерства фінансів України, Державного казначейства і Національного банку України в частині рівномірного виконання плану бюджетних видатків та їх монетизації протягом фінансового року;
- для розвитку мережі регіональних банків, поживлення кооперативного руху та заохочення створення спеціалізованих банків необхідно об'єднати зусилля законодавчих, регулюючих служб держави;
- важливим напрямком державного регулювання банківської діяльності є створення ефективної системи оподаткування на підставі забезпечення переорієнтації вкладень банків у реальний сектор економіки, а не в спекулятивні інструменти банківської діяльності;
- одним із визначальних факторів розвитку банківської системи є формування правової бази розвитку банківської сфери;
- при розробці стратегічних фінансових планів банку слід враховувати європейський досвід;
- перетворення вітчизняного фондового ринку на ефективний та гнучкий механізм перерозподілу фінансових ресурсів і трансформації заощаджень у інвестиції, адекватний умовам ринкової економіки;
- для виявлення передумов виникнення фінансових проблем у банківській сфері необхідно удосконалити процедуру банківського нагляду на основі оцінки ризиків.

Зазначені вище новації дають змогу підвищити фінансову стабільність і стійкість банківської системи України, що в свою чергу вплине на забезпечення економічної стабільності держави, а також на формування бази для інтеграції України до Євросоюзу.

Література

1. Довгань Ж.М. Політика комерційного банку щодо мобілізації ресурсів // Фінанси України.- 1999.- № 12.- С. 103-109.
2. Попов О.Є. Розробка і реалізація дивідендної політики акціонерного товариства // Фінанси України.- 2002.- № 10.- С. 42-48.
3. Дзюблук О.В. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідній економіці // Вісник Національного банку України.- 2005.- № 3.- С. 30-35.
4. Шелудько О.М. Макроекономічні аспекти проблеми капіталізації банків в Україні // Актуальні проблеми економіки.- 2004.- № 10.- С. 72-81.
5. Заруба Ю.О. Особливості фінансового механізму банків в умовах посилення міжбанківської конкуренції в Україні // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 11: Збірник наукових праць: Наукове видання.- Суми: Мрія-1 ЛТД; УАБС, 2004.- С. 57-59.
6. Шпиг Ф., Волошко І.В. Аналіз конкурентоспроможності банків України // Економіст.- 2002.- № 12.- С.56-61.
7. Ключко Л.А. Регулювання фінансової стійкості комерційних банків на основі прогнозування тенденцій динаміки основних показників їх діяльності // Вісник Національного банку України.- 2000.- № 5.- С.55-57.
8. Коваленко В.В. Вплив грошово-кредитної політики на рівень економічного зростання в Україні // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – 1918). – С. 9.
9. Бюлетень Національного банку України. - №1. – 2005. – С. 51, 144-148.